

Meer van waarde

**Kwaliteitsimpuls en ontwikkelrichting
voor het hoger sociaal agogisch onderwijs**

Advies van de verkenningscommissie hoger sociaal agogisch onderwijs

Meer van waarde

Voorwoord

Dagelijks onderhouden duizenden sociaal werkers de sociale kwaliteit van onze samenleving. Zij werken in wijken, bij zorginstellingen, in gevangenissen, in de jeugdzorg, bij woningbouwcorporaties, in de opvang van daklozen. Als jongerenwerker zijn ze in gesprek met tieners die niet naar school willen of durven; als begeleider ondersteunen ze een groep psychiatrisch patiënten bij het voeren van de regie over hun leven; als opbouwwerker laten ze jongeren in de wijk een voetbaltoernooi organiseren. De sociaal werker gaat even langs bij een 80-jarige, thuiswonende vrouw - ze vroeg een rollator aan - maar ze signaleert ook dat ze erg eenzaam is. Als mediator is hij in gesprek met bewoners over de terugkeer van een gedetineerde in de wijk. Een dag later helpt ze mensen met een beperking om lastige situaties in het leven te hanteren. Als jeugdzorgwerker zorgt hij dat een alleenstaande vader toch voor zijn kinderen kan blijven zorgen.

Op al deze plekken leveren zij een cruciale bijdrage aan onze samenleving. Sociale kwaliteit bepaalt haar beschavingsniveau. Sociaal werkers zorgen, samen met vrijwilligers, mantelzorgers en andere professionals, dat mensen die in onze complexe maatschappij niet zo gemakkelijk mee komen, binnenboord blijven en zelfrespect behouden, ook als de afhankelijkheid van anderen toeneemt. Dat kan leiden tot dilemma's, die vaak normatief van aard zijn en toch van alle tijden. Accenten verschuiven in de loop der tijd; zij weerspiegelen de maatschappelijke ontwikkelingen en de opvattingen over hoe we de samenleving willen vormgeven. Maar waar het in de kern om gaat blijft gelijk. Hoe zorgen we ervoor dat alle mensen meedoen - voor zichzelf, voor anderen en voor de samenleving?

Jaarlijks schrijven ruim 11.000 nieuwe studenten zich in voor een opleiding in het hoger sociaal agogisch onderwijs (hsao). Allemaal met de wens om vier jaar later van betekenis te zijn voor en in het leven van andere, veelal kwetsbare mensen. In dit rapport schetst de verkenningscommissie voor het hsao welke veranderingen zij nu en op middellange termijn ziet in het sociale- en zorgdomein, in het werkveld en in de beroepspraktijk, en wat dit betekent voor het opleiden van sociaal werkers. Ook buigt zij zich over de kernfunctie van het domein, de bijbehorende identiteit van deze professionals, waarin die zich onderscheidt van andere professionals en wat dat betekent voor het hsao.

Veranderingen in het sociale domein en de bijbehorende identiteit vormen de belangrijkste thema's van onze verkenning. Het rapport daarover bestaat uit twee delen. Het tweede deel betreft vooral de ontwikkelingen in het werkveld en de consequenties daarvan voor de opleidingen. Het eerste deel vormt een overkoepeld stuk dat resulteert in een advies dat bestaat uit vijf onderdelen. Wij danken een ieder die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit advies, waarvan we hopen dat het uiteindelijk zal doorwerken in de sociale kwaliteit van de Nederlandse samenleving.

Hans Boutellier (voorzitter)
Ineke Jansen (secretaris)

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	5
Deel I Het advies	7
Overwegingen vooraf	8
Maatschappelijke transformatie	8
Overwegingen voorafgaand aan de conclusies	9
1. Kernfunctie en profielen	9
2. Identiteit, kennis en houding	9
3. Doorontwikkeling en regionale context	9
Het advies van de commissie in vijf punten	10
Deel II De verkenning	11
Domein en vertrekpunt	12
1. Vier vraagstukken	12
2. Vertrekpunt	13
3. Het hsao en het werkveld	13
Ontwikkelingen en context	16
1. Maatschappelijke context van de verkenning	16
2. Ontwikkelingen werkveld en arbeidsmarkt	16
3. Afstemming onderwijs - werkveld	18
Conclusies	19
1. Betekenisvolle lijnen	19
2. Betekenis voor de vraagstukken	19
3. De commissie beveelt aan ...	21
Bronnen	22
Bijlagen	25
Bijlage 1 Samenstelling van de verkenningscommissie voor het hoger sociaal agogisch onderwijs	26
Bijlage 2 Kengetallen hsao: opleidingen	27
Bijlage 3 Kengetallen hsao: studenten	29
Bijlage 4 Kengetallen hsao: arbeidsmarkt	33

Inleiding

Het bestuur van de Vereniging Hogescholen heeft een commissie gevraagd om voor het hoger sociaal agogisch onderwijs (hsao) een toekomstgerichte verkenning te maken. De verkenning is er een in een reeks van sectorale verkenningen. Voor deze verkenningen zijn de volgende beleidskaders van belang: het rapport Differentiëren in Drievoud van de Commissie Veerman, de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap 'Kwaliteit in verscheidenheid' van het ministerie van OCW en het Hoofdlijnenakkoord dat OCW in het verlengde daarvan met de Vereniging Hogescholen (destijds HBO-raad) sloot.

Een sectorale verkenning richt zich op het ijken van het bestaande aanbod (onderwijs en onderzoek naar aard/niveau, inhoud en omvang) van hogescholen aan recente en te verwachten ontwikkelingen in het werkveld. Het gaat om een toekomstgerichte verkenning die de hogescholen voor de middellange termijn handvatten biedt voor een kwaliteitsimpuls en voor de ontwikkelrichting van een hbo-sector. Drie hoofdvragen staan daarbij centraal: 1) Wat zijn voor deze sector van het hoger beroepsonderwijs belangrijke ontwikkelingen in het relevante werkveld? 2) Welke ontwikkelingen staan centraal bij de hogescholen? 3) In hoeverre voldoen de hogescholen in kwalitatieve en kwantitatieve zin aan de ontwikkelingen in het relevante werkveld?

Uitgaande van deze hoofdvragen legde het bestuur van de Vereniging Hogescholen vier vraagstukken aan de commissie voor. Deze komen voort uit een discussie die in de periode 2011-2012 in het hsao is gevoerd over sterktes en zwaktes van de sector tegen de achtergrond van actuele ontwikkelingen in het onderwijs en in het werkveld, de beroepspraktijk en de arbeidsmarkt van sociaal agogen. Ook vroeg het bestuur de commissie om de verkenning toe te spitsen op de acht bacheloropleidingen die tot de kern van het sociaal agogisch domein worden gerekend en het aan die opleidingen gerelateerde associate degree onderwijs, master-onderwijs en praktijkgericht onderzoek. Deze specificatie van de opdracht aan de commissie is mede bepalend geweest voor de accenten die de commissie in haar rapportage gelegd heeft.

Meer van waarde

Het advies

Het advies

Overwegingen vooraf

De verkenningscommissie hsaο heeft een aantal keren indringend vergaderd over de toestand van de sector en de koerswijzigingen die daarin nodig zijn. Hieronder staan de belangrijkste conclusies van de commissie weergegeven. Enkele prealabele overwegingen zijn van belang.

- De ontwikkelingen in het sociale domein zijn leidend voor de adviezen. De commissie heeft geen zelfstandig onderzoek gedaan naar deze ontwikkelingen. Zij heeft zich gebaseerd op bestaande bronnen en kengetallen, de expertkennis van de commissieleden, en vele gesprekken met betrokkenen die rond de verkenning zijn gevoerd.
- De commissie heeft gezocht naar een optimale afstemming tussen consistentie in de opleiding en veldynamiek. Zij onderkent dat tussen beide altijd een zekere spanning zal bestaan. De opleidingen kunnen niet worden gestructureerd naar de politieke koers van de dag, maar dienen zich wel te verhouden tot de ontwikkelingen in het veld. De commissie heeft daartussen een midden willen vinden. Zij realiseert zich dat vanuit een oogpunt van continuïteit verschillen tussen hogescholen mogelijk zijn.

Maatschappelijke transformatie

De commissie heeft zich laten leiden door de gedachte dat de opleidingen moeten worden afgestemd op de huidige transformatie van de samenleving. In deze transformatie komen naar de mening van de commissie drie ontwikkelingen samen:

1. *De doorontwikkeling van de netwerksamenleving.* Met de digitalisering als driving force ondergaat de sociale structuur van de samenleving een grote verandering. Nieuwe vormen van gemeenschappelijkheid (connectiviteit) komen in de plaats van de collectieve identiteiten van weleer. Deze netwerkstructuur geeft een impuls aan initiatieven van organisaties en burgers - in dat verband wordt gesproken van burgerkracht en een participatiesamenleving. Ook andere vormen van technologische innovatie (domotica) hebben consequenties voor sociale praktijken en de organisatie daarvan. Instituties en systemen voegen zich naar een steeds dynamische en complexere omgeving.
2. *De druk op de overheidsfinanciën.* Onder druk wordt vloeibaar wat al langer als probleem wordt gezien: het omvangrijke karakter van de verzorgingsstaat en de arrangementen die daarin getroffen zijn. Men hoort drie punten van kritiek: bureaucratisering, doorgesloten hulpverlening en te kostbare voorzieningen. Er bestaat een breed gedeeld gevoel dat de verhouding tussen overheid en civiele samenleving moet veranderen. De economische crisis plaatst deze herstructurering onder grote druk.
3. *De decentralisatie van sociaal beleid.* In het verlengde van eerdere overdracht van taken (zoals de welzijnswet en de bijstandswet) vindt een omvangrijke decentralisatie plaats van beleidsdomeinen op sociaal terrein. Deze overdracht heeft een directe relatie met beide voorgaande punten. Gemeenten worden geacht zorg, jeugdzorg en participatie op een zuiniger manier met meer kwaliteit te leveren dan thans het geval is. Burgers worden geacht meer zelf te doen, en de voorzieningen moeten effectiever worden ingezet. Dit vraagt om een andere houding van sociale professionals en een navenante afstemming daarop van de opleidingen.

Een technologisch gedreven netwerksamenleving, een acute crisissituatie en de decentralisatie van sociaal beleid leiden tot enorme verschuivingen in het sociale landschap. De transformatie zal zich nog verder moeten uitkristalliseren, maar we zien een grotere nadruk op rendement van investeringen, een roep om meer integraal werken, een kanteling naar informele ondersteuning van (kwetsbare) burgers, en een gelijktijdige roep om specialistische kennis en generiek werken. Hoewel de consequenties van de hier kort beschreven ontwikkelingen nog niet altijd even duidelijk zijn, staat volgens de commissie wel vast dat de kwaliteit van het sociale domein omhoog moet, en dat de hsaο-opleidingen daarin voorop moeten lopen.

Overwegingen voorafgaand aan de conclusies

1. Kernfunctie en profielen

De basisgedachte achter de verkenning is dat de sociale professies, waar het hso voor opleidt, werken aan de sociale kwaliteit van onze samenleving. Daarin ligt hun identiteit besloten, maar ze bevinden zich per definitie ook in het voorveld van de gezondheidszorg, de veiligheidszorg en het recht, de leefbaarheid en de stedelijke ontwikkeling en het onderwijs. Zij onderhouden bovendien een relatie met culturele vorming en zingeving. Juist in de onderlinge verbinding met deze gebieden ontstaat sociale kwaliteit en creëert het sociale domein een eigen dynamiek. In een complexe omgeving is de *kernfunctie* (niet te verwarren met kerntaken) van een domein van belang. De kernfunctie van de instituties in het sociale domein is volgens de commissie *het bevorderen van sociale samenhang, inclusiviteit en participatie van burgers* - samengevat als sociale kwaliteit.

Deze kernfunctie valt van oudsher uiteen in twee perspectieven: 1. Een collectieve oriëntatie veelal in termen van participatie en emancipatie; 2. Individuele oriëntatie waarin termen als begeleiding en hulpverlening meer centraal staan. Ze geven aanleiding tot verschillende beroeps- c.q. opleidingsprofielen. In de praktijk lopen beide perspectieven echter vaak door elkaar. In het veld zien we een veelvoud van beroepen en werksoorten waartoe de opleidingen zich moeten verhouden. De commissie is van mening dat het hso op basis van de kernfunctie een beperkt aantal profielen moet hanteren ten behoeve van eenduidigheid in de curricula, duidelijke beroepsidentiteiten en transparantie voor het veld. Een volledig passende indeling acht de commissie uitgesloten. Er is gezocht naar een optimale profilering van het hso

2. Identiteit, kennis en houding

De commissie is van mening dat de identiteit van het hso versterkt kan worden. Dit begint bij de naamgeving van het hso. We constateren dat het begrip 'sociaal-agogisch' teveel doet denken aan het verleden. Het woord agogiek is niet meer algemeen bekend en spreekt niet zonder meer aan. De commissie stelt in dat verband voor te kiezen voor de naam 'Hogere Sociale Studies', waarbij aansluiting wordt gevonden bij internationale naamgeving en waarmee de beoogde kwaliteit van de opleiding wordt benadrukt. De Hogere Sociale Studies leiden op tot sociaal werker en dienen een kwaliteitsgarantie te bieden die zich uitdrukt in twee aspecten: *grondige kennis en een reflectieve houding*. Om te kunnen opereren in een complex werkveld dient de professional van vandaag meerwaarde te bieden ten opzichte van hoger (WO) of lager opgeleide professionals (MBO).

Ten aanzien van de kennis meent de commissie dat de opleidingen zich nadrukkelijk moeten richten op de *body of knowledge* van de sociale wetenschappen. Met behoud van het beroepsgerichte karakter van de opleiding dient het hbo-niveau grondige introductie in de relevante kennisbestanddelen van de sociale wetenschappen te bieden. Daarvoor is zij niet afhankelijk van een eventuele universitaire pendant. Ten aanzien van de *houding* opteert de commissie voor een fasegewijze opbouw waarin de eigen persoon, het sociale systeem en de sociaal-maatschappelijke oriëntatie centraal staan. De moderne sociaal werker heeft geleerd om vanuit het perspectief van de betrokkenen te kijken, te luisteren en te ondersteunen. Een hoog gekwalificeerde beroepsidentiteit biedt de beste kansen op de arbeidsmarkt.

3. Doorontwikkeling en regionale context

De opleiding houdt niet op met het afronden van een Hogere Sociale Studie. Juist in het ingewikkelde werkveld, waarin zoveel wordt gevraagd van mensen is *professionele doorontwikkeling* cruciaal. De commissie beziet tegen deze achtergrond de actuele discussie over de generalist versus de specialist: moet de sociaal werker de diepte in of juist de breedte zoeken? De commissie wil deze discussie niet verabsoluteren, en acht beide goed verenigbaar. Vanuit een stevige gemeenschappelijke stam (kennis en houding) vindt specialisatie plaats tot bachelor niveau. Van daaruit kan 'de specialist' zich desgewenst doorontwikkelen tot echte generalist. De commissie ziet de generalist dus als 'een specialist plus'. In de basis (de stam) is een breed fundament gelegd, na de specialisatie in de bachelor fase wordt weer breder gekeken. De commissie stelt voor het aanbod van het masteronderwijs daarop af te stemmen.

De commissie ziet met instemming dat de *regionale samenwerking* op tal van plaatsen groeit. In de combinatie van onderwijs, lectoraten, kenniskringen, werkveld en lokaal en regionaal beleid kan systematisch worden gewerkt aan de sociale kwaliteit van de samenleving. Zij pleit voor de versterking van regionale consortia waar verbinding plaats vindt tussen praktijkgericht onderzoek, leren en werken. Het gaat hier wezenlijk om nieuwe vormen van *kennisproductie*. Deze netwerken richten zich op professionalisering van werkenden, kennisontsluiting, -ontwikkeling en -benutting. Deze netwerken beoordelen de mate waarin behoefte bestaat aan het doorontwikkelen van mbo-opgeleide professionals tot *associate degree*, en van bachelors naar masterniveau. De commissie is op voorhand niet voor een verdeling van kennisthema's over de regio's, maar pleit wel voor een vrijwillige afstemming, zodat meer *focus en massa* kan worden gerealiseerd (met mogelijkwerwijze een landelijke uitstraling).

Het advies van de commissie in vijf punten

De commissie ziet een grote urgentie voor aanpassing van de opleidingen. Een kwalitatieve sprong is noodzakelijk zodat de hoog opgeleide sociaal werker van de toekomst sterker komt te staan. De maatschappelijke ontwikkelingen en die in het werkveld dwingen daartoe. De positie van het sociaal werk is momenteel relatief zwak, terwijl de maatschappelijke behoefte toeneemt. Deze toename vloeit voort uit de preventieve transformatie die nu gaande is; vanuit de instituties naar de burgers. Een hoog kennisniveau en een reflectieve houding maken het mogelijk vanuit het perspectief van betrokkenen te werken. Een hoger niveau in de bacheloropleiding kan consequenties hebben voor de doorstroom. Dat kan twee kanten op: te moeilijk voor sommige studenten; meer aantrekkelijk voor anderen die nu naar de universiteit gaan. De commissie is van mening dat de ontwikkelingen in vraag en aanbod van sociaal werkers de komende tijd goed gevolgd moet worden, onder andere met het oog op een numerus fixus. De sociale kwaliteit van de samenleving is hoe dan ook gebaat bij hoogwaardige sociale professionals, ongeacht hoeveel dat er - qua arbeidsmarkt - kunnen zijn.

1. Versterk de identiteit van de opleidingen

- *Naamgeving*: Hogere Sociale Studies die opleiden tot sociaal werker
- *Kernfunctie*: opleiding ter bevordering van de sociale kwaliteit van de samenleving, in relatie tot de gezondheidszorg, veiligheidszorg en recht, leefbaarheid en stedelijke ontwikkeling, het onderwijs, culturele vorming en zingeving
- *Centrale perspectieven*: collectief (participatie / emancipatie) en individueel (begeleiding / hulpverlening)

2. Leid op tot reflectieve professional

- Bied een stevig kennisfundament op basis van de sociale *wetenschappen*.
- Werk permanent en systematisch aan een *professionele houding*.
- Zorg op deze wijze voor een *gemeenschappelijke stam* van minstens *vijftig procent*.

3. Kies voor een overzichtelijke ordening in drie basisprofielen

- *Profiel 1*: Integraal sociaal werk
- *Profiel 2*: Sociaal werk in de langdurige zorg (ouderen, gehandicapten, ggz)
- *Profiel 3*: Sociaal werk in het brede jeugd domein
- Het *masterniveau* leidt op tot generalist.

4. Ontwikkel of versterk regionale samenwerkingsverbanden

- Verbind *werken en leren*; kennisontwikkeling en kennisbenutting.
- Versterk de *samenwerking* tussen lectoraten, kenniskringen en werkveld.
- Stem het *masteraanbod* inhoudelijk hierop af.

5. Versterk de inbedding

- Zorg voor *aanspreekpunten* bij departementen en gemeenten .
- Positioneer het sociale domein nadrukkelijker ook in haar *preventieve functie*.
- Werk aan het zichtbaar maken van het maatschappelijk *rendement*.
- Draag belang en functie van Hogere Sociale Studies uit: meer van waarde!

II

De verkenning

De verkenning

Domein en vertrekpunt

Dit hoofdstuk schetst op hoofdlijnen het beeld dat de commissie zich over het domein van de verkenning vormde. Aan de orde komen de vraagstukken die de commissie meekreeg als richtinggevend voor de verkenning, gevolgd door een schets van het huidige aanbod van hogescholen en het relevante werkveld c.q. de arbeidsmarkt van de afgestudeerden. Conform de opdracht voor de verkenning spitst de schets van het aanbod van hogescholen zich toe op de bacheloropleidingen die tot de kern van het hsaο worden gerekend, het aan die opleidingen gerelateerde associate degree onderwijs, masteronderwijs en praktijkgericht onderzoek.

1. Vier vraagstukken

Het bestuur van de Vereniging Hogescholen gaf de commissie als richtinggevend voor de verkenning vier specifieke vraagstukken mee:

- I. Wat is de betekenis van dominante trends in het werkveld, in het bijzonder de professionalisering van beroepspraktijken en specifieke beroepen enerzijds en wijzigingen in de organisatie van de zorg (transities ingegeven door overheidsbeleid gericht op versterken van de 'civil society') anderzijds, voor de ontwikkelrichting van het hsaο en de transparantie van het opleidingsaanbod?

Toelichting vanuit de commissie

Het werkveld van welzijn, zorg en hulpverlening is sterk in beweging en daarin zijn twee hoofdstromen te onderscheiden. Bij de eerste hoofdstroom ligt de focus op professionalisering van specifieke beroepspraktijken. Centraal staat het versterken van de professionaliteit van beroepsbeoefenaren, een scherpere profilering en regulering van beroepen zoals het beroep van jeugdzorgwerker of ggz-agoog. Bij de tweede hoofdstroom gaat het om de doorwerking van overheidsbeleid gericht op versterken van participatie van burgers, op meer ambulante, buurt- en wijkgebonden zorg. In het verlengde daarvan klinkt de roep om juist brede, generalistische sociale professionals. In het kader van recent beleid gericht op differentiatie en profilering in het hoger onderwijs kiezen individuele hogescholen meer nadrukkelijk een eigen profiel. Deze ontwikkelingen brengen een toenemende spanning met zich mee tussen breed, context gebonden en beroeps- of werkveldspecifiek opleiden. Het leidt inmiddels tot een grotere variatie van profielen van afgestudeerden. Dat zet de transparantie van het opleidingsaanbod onder druk en roept vragen op over de te onderscheiden verantwoordelijkheid van hogescholen en werkveld voor respectievelijk het opleiden van startbekwame professionals en hun professionele (door) ontwikkeling.

- II. Is er sprake van een kwantitatieve of kwalitatieve mis match tussen vraag naar en aanbod van hsaο-bachelors en - meer specifiek - wat is de betekenis van het toenemend aantal hsaο-bachelors dat werkzaam is in mbo-functies voor de koers van het hsaο en/of het werkveld?

Toelichting vanuit de commissie

De HBO-monitor laat zien dat hsaο-bachelors meer moeite hebben om een baan op ten minste hbo-niveau te vinden dan andere hbo-bachelors. De afgelopen jaren is het percentage pas afgestudeerde hsaο-bachelors dat in een functie op ten minste hbo-niveau aan de slag gaat, verder gedaald (van 66% in 2009 naar 57% in 2012). Dat geldt vooral voor afgestudeerden van de voltijds bacheloropleidingen. Zij komen veelal terecht in beroepen of functies waarvoor de huidige beroepsstructuur voor de sociale en zorgsector geen onderscheid kent naar niveau van werken op mbo- dan wel hbo-niveau. Hbo-breed staat het versterken van het niveau van de bacheloropleidingen hoog op de agenda, zo ook in het hsaο. Deze ontwikkelingen roepen vragen op over de balans tussen vraag naar en aanbod van sociale professionals op mbo- en hbo-niveau op de arbeidsmarkt. En in het verlengde daarvan vragen over de consequenties daarvan voor hogescholen op het gebied van instroom-, matching- of selectiebeleid en beleid op het gebied van differentiatie van onderwijs naar ad-, bachelor en masterniveau.

- III. Hoe kan het hsoo het beste voorzien in de (toenemende) behoefte van het werkveld aan verdere professionalisering en aan professionals met een zekere rijpheid door levens- en werkervaring? Wat is de betekenis daarvan voor de ontwikkelrichting van met name het hsoo-deeltijdonderwijs?

Toelichting vanuit de commissie

De oorsprong van veel sociaal agogische opleidingen ligt bij scholing van volwassenen voor sociaal werk en tweede kans onderwijs; de toelatingsvoorwaarden (leeftijd en vooropleiding) lagen hoog. Het hsoo kent dan ook van oudsher veel deeltijdstudenten en ook nu nog ligt het percentage studenten dat in het hsoo in deeltijd studeert hoog; in 2013 was een kwart van de afgestudeerden deeltijdstudent. Dit ondanks de daling die, hbo-breed, gaande is. Dat wijst op vraag in met name het werkveld van sociale professionals naar professionals met een zekere mate van rijpheid door werk- of levenservaring en door ontwikkeling van werkenden op mbo-niveau naar hbo-niveau. In het vooruitzicht van flexibilisering en meer vraag gestuurde bekostiging van scholing van werkenden beraden hogescholen zich op hun aanbod van deeltijdonderwijs. Dit roept de vraag op hoe hogescholen het hsoo-deeltijdonderwijs het beste naar de behoefte van het werkveld kunnen hervormen en daarbij een goede spreiding van het aanbod van deeltijdonderwijs kunnen verzekeren.

- IV. Hoe ontwikkelt het praktijkgericht onderzoek in het hsoo-domein en valorisatie voor de sociale sector zich en hoe zou dit versterkt kunnen of moeten worden, mede gelet op dominante maatschappelijke vraagstukken?

Toelichting vanuit de commissie

Het praktijkgericht onderzoek in het hsoo-domein richt zich op een breed scala aan thema's en vraagstukken. Hbo-breed staat het versterken van de (infra)structuur van praktijkgericht onderzoek door zwaartepuntvorming en van kennisvalorisatie hoog op de agenda. In het sociaal agogisch domein dragen specifieke expertisecentra, zoals Wmo-werkplaatsen en Academische werkplaatsen jeugd, al wel bij aan meer focus en massa en een betere benutting van kennis voor onderwijs en beroepspraktijk. Maar nieuwe, maatschappelijk relevante zwaartepunten en duurzame (regionale of thematische) allianties van het hsoo met andere kennisinstellingen en het werkveld komen moeizaam tot stand. Dit roept de vraag op hoe een gezamenlijke onderzoeks- en valorisatieagenda en meer prioritering door focus en massa op het vlak van lectoraten, praktijkgericht onderzoek en de verbinding met het onderwijs tot stand kan worden gebracht.

2. Vertrekpunt

De verkenning richt zich op het iken van het bestaande aanbod (onderwijs en onderzoek naar aard/niveau, inhoud en omvang) van hogescholen aan recente en te verwachten ontwikkelingen in het werkveld. Naar het oordeel van de commissie ligt de kern vooral besloten in het eerste vraagstuk: de betekenis van dominante trends in het werkveld voor de ontwikkelrichting van het hsoo en de transparantie van het opleidingsaanbod. Ze heeft deze geplaatst tegen de achtergrond van veranderingen in de sociale structuur en het voorzieningenniveau. Van een verzorgingsstaat waarin de overheid veel voorzieningen garandeerde, ontstaat een sociaal domein dat wordt georganiseerd vanuit de eigen verantwoordelijkheid van de burger. De achterliggende maatschappelijke vraag koos de commissie als leidend voor haar verkenning voor het hsoo als onderdeel van zowel het hoger onderwijs als de beroepskolom. De maatschappelijke opdracht van het werkveld en het hsoo wordt daarmee het uitgangspunt voor de beoogde kwaliteitsimpuls en ontwikkelrichting. De overige vraagstukken heeft de commissie vanuit dat perspectief in de verkenning meegenomen.

3. Het hsoo en het werkveld

De opleidingen

Acht bacheloropleidingen vormen de kern van het hsoo: creatieve therapie, culturele en maatschappelijke vorming, godsdienst pastoraal werk, maatschappelijk werk en dienstverlening, pedagogiek, sociaal pedagogische hulpverlening, social work en toegepaste psychologie. Grofweg zijn deze opleidingen als volgt te kenmerken:

- De opleidingen culturele en maatschappelijke vorming (cmv), maatschappelijk werk en dienstverlening (mwd), sociaal pedagogische hulpverlening (sph) hebben een lange traditie als sociaal-

¹ In het vervolg van dit rapport wordt onder hsoo verstaan: de kern van het hsoo.

agogische ofwel 'social work-opleidingen'. Later hebben zich daarbij gevoegd de opleiding godsdienst pastoraal werk (gpw, met als kern theologie en zingeving), de opleiding pedagogiek (met als kern educatie / opvoedkunde) en de opleiding social work (sw, een brede bachelor die in de plaats van de meer 'traditionele' social work-opleidingen wordt aangeboden).

- De opleiding creatieve therapie (ct) en de opleiding toegepaste psychologie (tp) hebben 'social work' mede als basis, maar kennen daarnaast een sterke(re) gerichtheid op een geheel eigen beroepsdomein (ct) of body of knowledge (tp).

Achttien multi-sectorale hogescholen en één mono-sectorale hogeschool bieden een of meer van deze opleidingen aan. Het aantal hogescholen dat de opleiding cmv aanbiedt, neemt af. Het aantal hogescholen dat ervoor kiest een brede bachelor social work aan te bieden, neemt toe. Het merendeel van de hogescholen (veertien) biedt zowel de bacheloropleiding mwd als de bacheloropleiding sph aan, met tezamen bijna 30.000 studenten de twee grootste opleidingen in het hso. Negen hogescholen verzorgen bovendien een of meer bekostigde masteropleidingen in het hso² en twee hogescholen bieden elk één associate degree-opleiding aan.

De studenten

In het hso studeren momenteel iets meer dan 52.000 studenten (bijna 12% van alle studenten in het hbo). Van deze studenten volgt zo'n 97% een bacheloropleiding, iets meer dan 2% volgt een masteropleiding en minder dan 0,5 % (ongeveer 200 studenten) volgt een associate degree opleiding. Van de hso-bachelorstudenten volgt 84% voltijds onderwijs en 16% deeltijd- of duaal onderwijs.

In 2013 stroomden in het hso-bacheloronderwijs 11.633 nieuwe studenten in waarvan 45% met een mbo-vooropleiding, 39% met een havo-vooropleiding, ongeveer 5% met een vwo-vooropleiding en voor het overige met een andere vooropleiding. In hetzelfde jaar behaalden ongeveer 5.400 studenten een bachelordiploma. Een kwart van deze afgestudeerden betrof studenten die deeltijd- of duaal onderwijs volgden.

Het praktijkgericht onderzoek

Het hbo en zo ook het hso heeft naast een onderwijsfunctie sinds 2002 ook een onderzoekfunctie. Lectoraten en kenniskringen van lectoren en docenten voeren praktijkgericht onderzoek uit waarmee kennis wordt ontwikkeld en ontsloten ten behoeve van de beroepspraktijk en het onderwijs. Uit een quick scan, uitgevoerd in 2010 en in 2012, blijkt het aantal lectoraten dat onderzoek verricht in het kennisdomein zorg en welzijn³ te zijn toegenomen van 64 naar 76 lectoraten. Een grove indeling op thema's waar lectoraten in het kennisdomein zorg en welzijn zich in 2012 op richtten, laat zien:

- dat het merendeel van de lectoraten zich richt op welzijn en maatschappelijke dienstverlening, participatie, wijkgerichte zorg en jeugdzorg;
- dat daarnaast veel lectoraten het snijvlak van zorg en gezondheid(zorg) als terrein van onderzoek hebben, waarbij het perspectief van verpleegkunde domineert;
- dat een beperkt aantal lectoraten zich primair richt op onderzoek in de gebieden geestelijke gezondheidszorg, gehandicaptenzorg en ouderenzorg.

Op twee terreinen, maatschappelijke ondersteuning en jeugd(zorg), werken hogescholen en werkveld in 'werkplaatsen'⁴ nauw samen aan het ontwikkelen van praktijkkennis voor de beroepspraktijk en het onderwijs. Die samenwerking vindt plaats in negen Wmo-werkplaatsen en in acht Academische werkplaatsen jeugd(zorg) waarin veelal ook universiteiten participeren.

In aansluiting op de standaard voor de bacheloropleiding (*Verenigingsagenda 'Kwaliteit als opdracht', 2009*) en de standaard voor de masteropleiding ontwikkelden lectoren en het hso in 2012 een visiedocument over 'onderzoekend vermogen' in het hso. Dat document wordt door steeds meer opleidingen gebruikt als referentiekader voor de uitwerking van onderzoekend vermogen als onderdeel van de opleidingen.

2 Daarnaast bieden hogescholen ook onbekostigde masters aan. In totaal bieden veertien hogescholen tezamen vijf bekostigde en zes onbekostigde masteropleidingen aan die tot het sociaal agogisch domein worden gerekend.

3 inclusief het domein zingeving en religie en op het snijvlak met aanpalende domeinen als gezondheidszorg, educatie, recht.

4 Deze werkplaatsen worden financieel mogelijk gemaakt door betrokken partijen en door het ministerie van VWS respectievelijk ZonMw.

Het werkveld

Het hsaο richt zich vooral op het werkveld van welzijn, zorg en hulpverlening. Het merendeel van de afgestudeerden van het hsaο gaat daar aan de slag en vindt werk in een van de volgende arbeidsmarktsectoren:

- welzijn en maatschappelijke dienstverlening;
- kinderopvang, jeugd- en jongerenwerk;
- ambulante en (semi)residentiele jeugdzorg;
- ambulante en (semi)residentiele gehandicaptenzorg;
- ambulante en (semi)residentiele geestelijke gezondheidszorg, inclusief verslavingszorg en forensische zorg.

Niet zozeer de opleiding als wel het profiel dat de student kiest én de mogelijkheden op de arbeidsmarkt lijken te bepalen in welke arbeidsmarktsector afgestudeerden aan de slag gaan (zie ook bijlage 4). In elk van de sectoren is de meerderheid van de daar werkzame hbo-opgeleide professionals afkomstig van het hsaο. In met name de geestelijke gezondheidszorg werken zowel veel hsaο-afgestudeerden als verpleegkundigen.

Ook in andere, meer of minder verwante sectoren is vraag naar de expertise van hsaο-professionals, zoals bij de politie, bij sociale diensten, woningbouwcorporaties, organisaties voor werk en inkomen, in pastoraal werk en bij kerken, in de educatieve sector en in het human resource management. Afgestudeerden van de opleiding cmv gaan, al dan niet als zzp-er, in toenemende mate aan de slag als sociaal/cultureel ondernemer; afgestudeerden van de opleiding gpw als zogenoemde 'reli-prof'. Al met al leidt het hsaο met een beperkt aantal opleidingen naar verhouding veel professionals op voor een breed en divers werkveld.

Ontwikkelingen en context

1 Maatschappelijke context van de verkenning

De participatiesamenleving

'In Nederlandse samenleving voltrekt zich een veranderingsproces. Van een verzorgingsstaat waarin de overheid veel voorzieningen garandeerde, groeien we naar een maatschappij met meer eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van de burger.' (RMO, 2013). Aan deze beweging 'van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving' liggen veranderende opvattingen ten grondslag over de verhoudingen tussen overheid, markt en burgermaatschappij en over de verzorgingsstaat. De noodzaak tot hervorming en afslanking van de verzorgingsstaat neemt bovendien toe door actuele beheersings- en financieringsvraagstukken.

In het verlengde hiervan en van de eerdere invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) verandert de inrichting van het sociale- en zorgstelsel ingrijpend. Uitgangspunt is een ombuiging van de manier waarop de overheid burgers met een zorg- of ondersteuningsvraag op een of meerdere leefgebieden benadert. Tot nu toe bij verschillende ministeries en overheidslagen belegde taken in dit publieke domein komen in 2015 in één hand, de gemeenten. Daartoe zijn drie grote transitieprocessen gaande:

1. decentralisatie en transitie van de jeugdzorg waardoor gemeenten verantwoordelijk worden voor het brede domein van jeugdhulp en jeugdzorg;
2. beperking van de reikwijdte van de AWBZ tot (langdurige) onverzekerbare zorg in het kader waarvan extramurale zorg en ondersteuning die nu nog onder de AWBZ valt, wordt overgeheveld naar de Wmo;⁵
3. invoering van de Participatiewet waarin regelingen op het gebied van werk en inkomen (Wsw, Wajong en WWB) worden gebundeld.

Gemeenschappelijke doelen van deze processen zijn een betere aansluiting bij de lokale situatie en bij de behoeften van burgers aan zorg en ondersteuning, meer eigen verantwoordelijkheid van de burger, een grotere deelname in welke vorm dan ook van minder redzame mensen aan de samenleving en meer effectieve en efficiënte hulp. Met als uiteindelijk doel om ook op langere termijn sociale ondersteuning en zorg betaalbaar en in voldoende mate beschikbaar te houden voor hen die dat kortdurend of blijvend nodig hebben.

De netwerksamenleving

Tegelijkertijd verandert ook op andere wijze de verhouding tussen overheden en burgers. Mede door de toegenomen mogelijkheden van ICT en internet verandert de sociale structuur van de samenleving. De mondigheid van burgers én het organiserend en probleemoplossend vermogen in de samenleving nemen toe. Een belangrijk aangrijpingspunt is de intrinsieke behoefte, ook van kwetsbare burgers, aan zelfregie en zeggenschap over het eigen leven.

Deze maatschappelijke beweging of transitie brengt, ook in het domein van de verzorgingsstaat, een nieuwe dynamiek met zich mee en - vanuit een ander perspectief - meer betrokkenheid en participatie van burgers. Steeds vaker brengen (netwerken van) individuen of organisaties zonder tussenkomst van een overheid oplossingen tot stand voor een lokaal of breder ervaren knelpunt of vraagstuk op het vlak van zorg, welzijn of hulpverlening. Niet alleen ontstaan zo lokale en kleinschalige vormen van sociale innovatie in het publieke domein, maar ook initiatieven op het snijvlak van het publieke en het private domein; private organisaties of bedrijven gaan zich óók richten op het verlenen van publieke diensten, er ontstaan nieuwe vormen van sociaal ondernemerschap waarbij een maatschappelijk doel, de oplossing van een maatschappelijk vraagstuk voorop staat.

2 Ontwikkelingen werkveld en arbeidsmarkt

Werkveld

De zojuist geschetste transitie en decentralisaties raken niet alleen het lokale sociale- en zorgdomein maar brengen grote veranderingen en verschuivingen met zich mee in het hele sociale- en zorgdomein. Het grijpt sterk in op door wie of wat en op welke wijze zorg en ondersteuning wordt geboden en

⁵ Daarnaast wordt een deel van de zorg en ondersteuning die nu onder de AWBZ valt overgeheveld naar de Zorgverzekeringswet. Over de precieze verdeling over Wmo en Zorgverzekeringswet is nog discussie gaande.

georganiseerd, op de aard en inhoud van beroepspraktijken in de 0-de, 1e en 2e lijn en hoe deze zich tot elkaar verhouden. Grenzen tussen branches en aanbieders in de sociale- en zorgsector vervloeien of verschuiven. De overheid treedt terug om meer ruimte te geven aan eigen initiatief van burgers. De verantwoordelijkheid voor het sociale- en zorgdomein wordt zo veel mogelijk decentraal belegd: gemeenten worden geacht beter in staat te zijn aan te sluiten bij de lokale situatie en behoeften van burgers aan zorg en ondersteuning. Er komt meer ruimte voor maatschappelijke initiatieven en initiatieven van burgers zelf en, vooral in de lokale situatie, meer variëteit in sociale- en zorgarrangementen.

Vooral voor professionals in het *lokale* sociale domein verandert de 'plek' van waaruit zij werken: minder in en vanuit een organisatie, meer in buurten en wijken, in de directe leefomgeving van burgers en cliënten, in en vanuit sociale (wijk)teams of zorgteams die veelal uit verschillende professionele disciplines zijn samengesteld. Teams die (al dan niet doelgroepgericht) systeemgericht en integraal werken door meerdere (leef)domeinen te bestrijken en zonodig specialistische expertise inschakelen, of verwijzen naar specialistische zorg. Residentiële en specialistische zorg, en de vraag naar professionals die ook daarvoor zijn toegerust, blijft bestaan maar wordt kleiner en gemiddeld genomen specialistischer, afgestemd op een zwaardere doelgroep met ernstige multiproblematiek of een intensieve, al dan niet langdurige zorg- of ondersteuningsbehoefte.

Het nieuwe sociale- en zorgstelsel moet de grote druk op de gespecialiseerde zorg en de verkokerde manier van werken in het sociale- en zorgdomein terugdringen. Het perspectief van waaruit sociale professionals handelen verschuift van vraaggericht naar probleemgericht en integraal werken op basis van brede sociale diagnosestelling. In de beroepspraktijk komt het accent te liggen bij het mobiliseren van en inspelen op de eigen kracht en mogelijkheden van (kwetsbare) burgers, cliënten en hun sociale netwerken, op preventie, vroegtijdige ondersteuning, lichte, kortdurende (systeemgerichte) interventies in de directe leefomgeving.

Participatie en inclusie, welzijn en kwaliteit van leven komen centraler te staan, ook in de ggz, gehandicaptenzorg, jeugdzorg en ouderenzorg. Gezondheid komt in het bredere perspectief van welzijn te staan: in het (gezondheids)zorgdomein, bij begeleiding, herstelondersteunende zorg of behandeling, gaat het steeds vaker ook over gedrag, in het sociale domein steeds vaker ook over gezondheid. Het belang van en de aandacht voor coaching en (levensloop)begeleiding van mensen met beperkingen van welke aard ook neemt toe, met name in de langdurige zorg. Naast een beroep op de kernexpertise van sociale professionals, wordt meer en meer ook gezondheidkundige expertise van deze professionals verwacht.

Complexiteit (multiproblematiek) en kunnen werken met een variëteit aan arrangementen en interventies (op maat) neemt toe in de beroepspraktijk van sociale professionals. Meer professionals gaan werken in de ambulante setting, een integrale aanpak (meerdere leefgebieden, domein overstijgend) is de werkwijze. Sociale professionals worden geacht autonoom, met meer mandaat, complexe vraagstukken en situaties aan te gaan (meer variabelen en onzekerheden) en verantwoording af te leggen over hun handelen en het effect van hun interventies. Zij hebben een sterke, eigen professionele identiteit nodig om in samenwerking met andere professionals van meerwaarde te kunnen zijn. Van hen wordt ook verwacht meer te bereiken met minder geld en bij te dragen aan inzicht in de maatschappelijke opbrengst en meerwaarde van sociale interventies en sociaal werk. Inzicht dat hen tegelijkertijd beter in staat stelt om als professional beredeneerde keuzen te maken.

Deze ontwikkelingen in de beroepspraktijk brengen met zich mee dat voor veel beroepen en functies waarin voorheen zowel mbo-4 gediplomeerden als hbo-bachelors instroomden, een mbo-4-diploma niet meer volstaat. Werken op mbo-niveau is meer uitvoerend geworden. De behoefte aan stevige hbo-opgeleide professionals neemt toe. Zo ook de behoefte aan vernieuwing van beroepspraktijken, het ontsluiten, ontwikkelen, delen en benutten van kennis over effectiviteit en opbrengst van het handelen van sociale professionals. Deze ontwikkelingen zijn in het hele sociale- en zorgdomein waar sociale professionals werkzaam zijn gaande, van welzijn en maatschappelijke dienstverlening, jeugdzorg, ouderenzorg, gehandicaptenzorg, geestelijke gezondheidszorg en verslavingszorg, tot forensische zorg.

De arbeidsmarkt

Over de middellange termijn effecten van deze transformatie (en daarmee gepaard gaande bezuinigingen) voor de arbeidsmarkt van de sociale- en zorgsector bestaat nog onzekerheid, met name over de precieze uitwerking voor deelsectoren en werksoorten binnen die arbeidsmarkt. Voor de korte termijn (tot 2017) lijken op macroniveau de negatieve effecten mee te vallen: tussen sectoren, branches

en werksoorten zijn enorme verschuivingen gaande. Werkgevers investeren nu vooral in mobiliteit van werk-naar-werk. Hoewel de vraag naar op hbo-niveau opgeleide sociale professionals de komende jaren kleiner zal zijn dan het aanbod, worden van de nu werkende sociale professionals nieuwe competenties en competenties op hoger niveau gevraagd. Door de verschuiving van de behoefte aan mbo-opgeleide naar hbo-opgeleide professionals ontstaat in deelsectoren van de arbeidsmarkt, zoals de gehandicaptenzorg, behoefte aan professionals op associate degree-niveau. De arbeidsmarkt wordt flexibeler maar ook ondernemender en biedt daardoor nieuwe mogelijkheden voor sociaal ondernemerschap.

3 Afstemming onderwijs - werkveld

Zowel landelijk als regionaal vindt geregeld overleg plaats tussen opleidingen en werkveld met het doel de opleidingen zo goed mogelijk af te stemmen op actuele trends en ontwikkelingen. In het document *'Vele takken, één stam'* (2008) legde het hsaio op landelijk niveau, in aansluiting op de beroepenstructuur uit 2006 en in afstemming met het werkveld, de uitgangspunten vast voor een toekomstbestendige opleidingsstructuur. In dat document staan beschreven de generieke sociaal agogische competenties (de stam) die het kader vormen voor de sociaal agogische opleidingen (de takken). Sindsdien is in elk van de landelijke opleidingsprofielen beschreven hoe een profiel zich daartoe verhoudt⁶. De verdere invulling van een landelijk profiel vindt in hoofdzaak plaats in de regionale context, in overleg tussen hogeschool / opleiding en werkveld. In dat overleg komt ook aan de orde welke behoefte zich aftekent aan onderwijs op het niveau van de associate degree, op hbo-masterniveau, aan scholing voor werkenden (diplomagericht deeltijdonderwijs en bij- en nascholing) en aan kennis-coproductie (ofwel valorisatie) door samenwerking op het vlak van praktijkgericht onderzoek.

De afgelopen jaren maakte het hsaio op landelijk niveau afspraken met het werkveld over specifieke onderwijsarrangementen voor de jeugdzorg, de gehandicaptenzorg en de geestelijke gezondheidszorg (i.c. de ggz-agoog). Het betreft landelijke arrangementen die gebaseerd zijn op beroepscompetentieprofielen op hbo-niveau die door of op initiatief van de betreffende brancheorganisaties ontwikkeld zijn. Deze arrangementen krijgen - zonder uitbreiding van het huidige opleidingsaanbod en veelal als onderdeel van bacheloropleidingen mwd, sph, pedagogiek en social work - een plek in het hsaio. Het diploma van een hsaio-bacheloropleiding met uitstroomprofiel jeugdzorgwerker geeft toegang tot het register van jeugdzorgwerker dat binnenkort een wettelijke grondslag krijgt. In de arrangementen voor de gehandicaptenzorg en de geestelijke gezondheidszorg is naast sociaal agogische competenties nadrukkelijk een plek ingeruimd voor gezondheidkundige competenties.

Uitgaande van kernbegrippen uit de Wmo als zelfregie, participatie en sociale samenhang is in 2012 op initiatief van de branche Welzijn en Maatschappelijke Dienstverlening in afstemming met andere partijen in het werkveld een set competenties Maatschappelijke Ondersteuning ontwikkeld voor de sociaal werker in die branche. Deze competenties zijn ook van betekenis voor sociale professionals in bredere zin. De set competenties wordt gebruikt voor scholing van werkenden en voor aanpassingen in opleidingen. Het hsaio nam het initiatief tot het maken van een eerste vergelijking van overeenkomsten en verschillen met de generieke competenties zoals vastgelegd in *'Vele takken, één stam'*.

Inmiddels is in het sociale en zorgdomein en in branches binnen dat domein ook discussie gaande over de houdbaarheid van domein brede en meer branche specifieke beroepenstructuren en kwaliteits-systemen. De uitkomsten daarvan zullen van betekenis zijn voor het hsaio maar zijn echter nog lang niet uitgekristalliseerd.

⁶ Een landelijk opleidingsprofiel (mwd, sph, etc.) beschrijft hoe een opleiding zich verhoudt tot maatschappelijke ontwikkelingen, ontwikkelingen in het werkveld en in het hoger beroepsonderwijs zelf, en wat het werkveld van alle afgestudeerden van die opleiding ten minste mag verwachten (ook wel de 'body of knowledge & skills' genoemd).

Conclusies

1 Betekenisvolle lijnen

De commissie stelt vast dat een majeure verandering gaande is. De overheid treedt terug ten gunste van (of in de hoop op) initiatieven van en voor burgers; gemeenten komen aan het stuur in het (lokale) sociale domein. Het sociale domein wordt nadrukkelijker het voorveld van of voorportaal voor andere domeinen. Het lokale sociale- en zorgdomein zal aan betekenis winnen, zowel in omvang als functie voor de samenleving. Daar, in de directe leefomgeving van burgers en cliënten, zullen sociale professionals aan betekenis (moeten) winnen.

De politieke en maatschappelijke discussie over de transformatie van het sociale- en zorgstelsel is nog volop gaande. Die discussie wordt vooral gevoerd door en met gemeenten, andere instituties in het sociale- en zorgdomein en (wo-opgeleide) zorgprofessionals, niet of nauwelijks door en met sociale professionals. In het (landelijke) overheidsbeleid is veel aandacht voor de betekenis en effecten van de transformatie voor huisartsen, verpleegkundigen en verzorgenden / thuiszorgmedewerkers. De betekenis van sociale professionals voor het realiseren van de beoogde omslag van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij en voor het versterken van het organiserend en probleemoplossend vermogen van de samenleving i.c. de civil society blijft onderbelicht.

Gemeenten verwachten dat hogescholen actief inspelen op de veranderen in het lokale domein en voelen zich onvoldoende gehoord door het hsa. Hogescholen zien een grote variëteit aan vragen, landelijk, regionaal en lokaal, op het onderwijs afkomen en het hsa zoekt daarin houvast voor een duurzame, toekomstbestendige koers. De urgentie om als partners op te trekken wordt zowel door werkveld als hsa gezien en is naar het oordeel van de commissie groot. Het is nog te vroeg om de precieze effecten van de transformatie van het sociale- en zorgstelsel te kennen. Dat proces zal zich de komende jaren verder moeten uitkristalliseren. Wel tekenen zich naar het oordeel van de commissie al betekenisvolle lijnen af die het hsa houvast bieden.

Op basis van haar verkenning stelt de commissie vast dat de kwaliteit van het sociale domein omhoog moet. Zij ziet een grote behoefte aan hbo-opgeleide sociale professionals met een stevige eigen identiteit. Niet de kwantitatieve vraag neemt toe, maar de vraag naar sociale professionals met een - naar aard en niveau - vernieuwd en sterker profiel. Voor de (middel)lange termijn ziet de commissie ook de noodzaak van een herijking van de inhoud van de opleidingen, van herordening van het aanbod van hogescholen en van een sterke inzet op doorontwikkeling van werkende professionals. In het verlengde daarvan neemt het belang toe van nieuwe vormen van (regionale) kenniscoproductie door praktijkgericht onderzoek, werken en leren sterker met elkaar te verbinden.

2 Betekenis voor de vier vraagstukken

De commissie kreeg vier vraagstukken mee als richtinggevend voor haar verkenning. Voorgaande betekenisvolle lijnen spitsen zich toe op twee onderwerpen, waarin de vier vragen kunnen worden samengenomen:

- De aard en het niveau van de (startbekwame) professional, de inhoud en de ordening en transparantie van het opleidingsaanbod. Deze thema's raken de kern van de eerste twee vraagstukken: de betekenis voor het hsa van dominante trends in het werkveld en van het niveau waarop veel bachelors aan de slag gaan.
- De professionalisering en doorontwikkeling van werkenden en de hogeschool als regionale kennisinstelling. Deze thema's raken de vragen over het hsa-deeltijdonderwijs en over de onderzoeksfunctie van het hsa.

Inhoud, ordening en transparantie van het opleidingsaanbod; reactie op de eerste twee vraagstukken

Er ontwikkelt zich niet één (beroeps)profiel van 'de' sociaal werker. Wel ziet de commissie de behoefte aan professionals met een sterke en eigen identiteit ofwel reflectieve sociale professionals. De startbekwame sociale professional is onderzoekend, ondernemend, heeft organiserend vermogen en handelt als professional op basis van een goede balans tussen empathie en zakelijkheid. Met meer autonomie en mandaat om kunnen gaan, vraagt om een stevig kennisfundament en generieke professionele houdingsaspecten. In het onderwijs vraagt dat om het versterken van grondige kennis- en attitude leerlijnen. Kennisfundament, professionele attitude en vaardigheid in handelen moeten in het hoger beroepsonderwijs in balans zijn. Er moet geen handelingsverlegenheid ontstaan. Een stevig fundament biedt professionals een referentiekader dat hen zekerheid en houvast biedt, in staat stelt beredeneerde

(en kostenbewuste) keuzes te maken en tegelijkertijd flexibel om te gaan met variëteit en veranderingen in de beroepspraktijk.

Stam

Sociaal agogische professionals zijn van oudsher gericht op zowel een collectieve als een individuele oriëntatie en op het schakelen tussen leefwereld en systeem. De individuele oriëntatie, waarin begeleiding en (psychosociale) hulpverlening centraal staan, is de afgelopen decennia in de beroepsmatige taken van deze professionals voorop komen te staan. Dat kreeg ook zijn vertaalslag in 'Vele takken, één stam', het kader voor de hogere sociaal agogische opleidingen en de op basis daarvan herijkte landelijke opleidingsprofielen. In het licht van actuele en te verwachten ontwikkelingen in het maatschappelijk domein waar het hsaο voor opleidt, neemt de noodzaak van een kanteling van perspectief of ten minste herstel van de balans tussen beide oriëntaties in het hsaο toe: de generieke toerusting van sociale professionals moet toegespitst worden op handelen in aansluiting op de behoefte aan en het vermogen tot participatie en zelfregie van burgers, cliënten/zorgvragers.

Naar het oordeel van de commissie hoort in de generieke toerusting van sociale professionals ook thuis aandacht voor de thema's drang en dwang (waaronder werken in gedwongen kaders), zingeving en ethiek (morele en zingevingsvraagstukken), wetgeving en juridische aspecten van sociaal werk en dienstverlening, sociale innovatie en sociaal ondernemerschap.

Takken

Er is en blijft behoefte aan sociaal werkers met een eigen voor het veld herkenbaar profiel. Niet de inhoudelijke betekenis van het hsaο maar wel de wijze waarop de huidige opleidingen zijn geordend en de zeggingskracht (of civiel effect) van de huidige opleidingsprofielen neemt af. De commissie ziet dat zich drie robuuste basisprofielen in sociaal werk aftekenen:

- Integraal sociaal werk
- Sociaal werk in de (langdurige) zorg
- Sociaal werk in het brede jeugddomein

Het integraal sociaal werk profiel beschouwt de commissie als dat van het maatschappelijk werk, herijkt met kernelementen van sociaal ondernemerschap en opbouwwerk. Daarenboven heeft het sterke raakvlakken met sociaal recht en juridische dienstverlening. Het profiel sociaal werk in de (langdurige) zorg verwijst voor de commissie naar het domein van (langdurige) begeleiding /ondersteuning, hulpverlening en behandeling en heeft sterke raakvlakken met het (gezondheids)zorg- en verpleegkundig domein. Het profiel sociaal werk in het brede jeugddomein betreft het domein van educatie, jeugd en gezin / opvoedingsrelaties, jeugdhulp en jeugdzorg; het heeft sterke raakvlakken met voorschoolse en vroegschoolse educatie en onderwijs.

De inhoudelijke herijking van de stam van het hsaο is voor elk van deze profielen van betekenis. De huidige opleidingen zullen moeten bezien hoe zij zich verhouden tot de te herijken stam en kernidentiteit van de (startbekwame) sociaal werker en de ordening van het hsaο in drie basisprofielen sociaal werk. Variatie moet mogelijk zijn en hangt logischerwijs en in hoge mate samen met verschillen in regionale context. In de regio zullen werkveld en hsaο samen en gaandeweg - op geleide van de vraag naar meer specifieke bekwaamheden of profielen van sociale professionals - de invulling van opleidingen tot startbekwame professionals én de daarop aansluitende scholing naar vakbekwaam of expert ter hand moeten nemen. De commissie voorziet dat in het werkveld ook meer vraag zal ontstaan naar op masterniveau opgeleide professionals.

Hsaο-deeltijdonderwijs en de onderzoeksfunctie van het hsaο; reactie op de laatste twee vraagstukken

In het sociale domein bestaat grote behoefte aan doorontwikkeling van werkenden. Mobiliteitsbevordering en professionalisering, ofwel scholing van zowel mbo-opgeleide als hbo-opgeleide professionals, wordt meer van belang. Leven lang leren, het verbinden van werken en leren en leerloopbaanbeleid zijn meer dan ooit een issue. Er is behoefte aan een strategische visie op personeels-, scholings- en arbeidsmarktbeleid anticiperend op ontwikkelingen op de langere termijn. Werkveld en hsaο zouden als partners, op basis van gelijkwaardigheid en meerjarig commitment, moeten samenwerken. Sinds kort daalt de instroom in het deeltijdonderwijs sterk. Werkgevers hechten belang aan de meerwaarde van (diplomagericht) deeltijdonderwijs dat met name de publiek bekostigde hogescholen bieden. De commissie stelt vast dat goede en structurele incentives voor permanente (door)ontwikkeling van sociale professionals nodig zijn.

Daarnaast kan een goede regionale kennisinfrastructuur, waarin ook kennisorganisaties en partners uit het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek een (intermediaire) rol kunnen vervullen, het sociale domein versterken. Thematische keuzes op het gebied van lectoraten en onderzoek lijken nu te weinig het niveau te overstijgen van individuele hogescholen, lectoraten en hun partners in het werkveld. De commissie heeft de stellige indruk dat de potentie van de onderzoeksfunctie in dit domein onvoldoende wordt benut in het onderwijs of voor de thema's 'die er toe doen'. De komende jaren zou het ontsluiten, ontwikkelen en delen van kennis over de maatschappelijke opbrengst (social return on investment) en over de effectiviteit van sociale interventies prioriteit moeten krijgen. Daarnaast moet de benutting van ontsloten en ontwikkelde kennis sectorbreed geborgd worden. De overheid zou daar aan bij kunnen dragen, bijvoorbeeld door het initiëren van een landelijk programma en het op de agenda plaatsen van thematische prioriteiten. Hier ontbreekt aldus de commissie een landelijk aanspreekpunt voor inhoudelijke prioritering (behoudens de WMO-kenniswerkplaatsen).

3 De commissie beveelt aan ...

Het advies van de commissie, deel I van deze rapportage, vloeit voort uit de verkenning zoals die in deel II is beschreven. Gezamenlijk vormen zij het eindrapport van de commissie. Zij beveelt de hogescholen aan om de conclusies van 'Meer van waarde' als uitgangspunt te nemen voor een kwaliteitsimpuls en ontwikkelrichting voor het hso voor de middellange termijn. Het advies bevat zowel elementen die vragen om draagvlak op bestuurlijk niveau als elementen die vragen om draagvlak op sectoraal en (landelijk) opleidingsniveau. De commissie hoopt dat de opleidingen en het werkveld het rapport ervaren als een stimulans voor een actualisering van de professionele inzet op het sociale domein.

Bronnen

- Adviescommissie Flexibel hoger onderwijs voor werkenden, 2014; Rapport 'Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen'
- Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, 2014; Advies nr. 84 'De kracht van sociale innovatie'
- AZW, onderzoeksprogramma arbeidsmarkt zorg en welzijn, 2013; Arbeidsmarktprognoses van VOV-personeel in Zorg en Welzijn 2013-2017
- Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel, 2010; advies 'Differentiëren in drievoud'
- HBO-raad, 2009; Kwaliteit als opdracht
- HBO-raad 2012; HBO-monitor 2011
- Hobéon, 2012; Reflecteren in drievoud; onderzoek niveau Saxion SPH/MWD
- ISO, 2013; Dichtbij de student; Lectoraten in het hbo
- Kloppenburg, R., 2013, Vele takken één stam & Competenties Sociaal Werkers Maatschappelijke Ondersteuning: Een vergelijking, op verzoek van het sectoraal adviescollege hsoa
- Ministerie van OCW 2011; Kwaliteit in verscheidenheid. Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap
- Ministerie van OCW - HBO-raad, 2011; Hoofdlijnenakkoord OCW - HBO-raad
- Ministerie van VWS, 2012; Arbeid in Zorg en Welzijn 2012
- Ministerie van VWS, 2013; Visie op de arbeidsmarkt in de zorg en ondersteuning. Brief van 25 oktober 2013, kenmerk 164853-112417-MEVA
- Movisie, 2012; Op weg naar duurzame maatschappelijke ondersteuning. De inhoudelijke samenhang tussen de drie decentralisaties en de Wmo
- Movisie, 2013; Competenties Maatschappelijke Ondersteuning; in de branche Welzijn en Maatschappelijke Dienstverlening
- Movisie, 2013; De principes van de Wmo in de praktijk. Verslag Wmo-werkplaatsen 2009-2012
- Movisie, 2013; Sociaal werk en ggz: samen sterker voor een gezonde buurt
- NIZW, 2006; Klaar voor de toekomst. Een nieuwe beroepenstructuur voor de branches welzijn en maatschappelijke dienstverlening, gehandicaptenzorg, jeugdzorg en kinderopvang
- Pantheia, 2012; Analyse arbeidsmarkt hoger opgeleiden Pilotsector Zorg
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2013; Advies 'Terugtrekken is vooruitzien; Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein'
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2013; Essay 'De gewoonste zaak van de wereld; Radicaal kiezen voor de pedagogische civil society'
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2013; Factsheet 'Vormen van diversiteit. Zes handreikingen voor het sociale domein'

- Raad voor de Volksgezondheid & Zorg, 2012; Advies 'Wijkgericht werken: intersectorale samenwerking in de wijk door grenzenwerk'
- Raad voor de Volksgezondheid & Zorg, 2012; Advies 'Regie aan de poort. De basiszorg als verbindende schakel tussen persoon, zorg en samenleving'
- ROA, 2013; De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2018
- ROA, 2013; Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden: gevolgen voor het HBO
- Sectorale verkenningscommissie HBO Gezondheidszorg, 2013; Advies 'Voortrekkers in Verandering'
- SWP, 2008; Vele takken, één stam; kader voor de hogere sociaal agogische opleidingen
- UWV 2013; Sectorbeschrijving Welzijn, Jeugdzorg en Kinderopvang
- UWV 2013; De Zorg - Sectorbeschrijving
- Vereniging Hogescholen, 2013; HBO-monitor 2012
- VNG e.a., 2013; Sociale wijkteams in ontwikkeling. Inrichting, aansturing en bekostiging
- WRR, 2013; Naar een lerende economie; Investeren in het verdienvermogen van Nederland

Bijlagen

Bijlage 1

Samenstelling van de verkenningscommissie voor het hoger sociaal agogisch onderwijs

Voorzitter

Hans Boutellier directeur / bestuurder Verwey-Jonker Instituut

Leden

Martin van Iperen directeur Timpaan Welzijn

Kathelijne van Kammen voorzitter sectoraal adviescollege hso van de Vereniging Hogescholen; directeur Instituut Sociale Studies, HAN

Dorian Kemperman clustermanager Parnassia Academie van de Parnassia groep; bestuurder GGZ Ecademy

Jan van der Kruis toezichthouder in zorg en welzijn

José Manshanden themadirecteur Sociaal/lid Directieraad Gemeente Utrecht; lid Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Johan Polder bijzonder hoogleraar economische aspecten van gezondheid en zorg, Universiteit Tilburg; Chief Science Officer gezondheids-economie, RIVM

Secretaris

Ineke Jansen beleidsadviseur sectoraal beleid, Vereniging Hogescholen

Bijlage 2

Kengetallen hsa: opleidingen

Bekostigde opleidingen

isat	opleiding	Kern van het hsa (volgens Verkenning hsa)	Sector hsa (volgens definitie Vereniging Hogescholen)	Croho-onderdeel Gedrag en Maatschappij
ba opleidingen				
34644	b creatieve therapie	✓	✓	✓
34610	b culturele en maatschappelijke vorming	✓	✓	✓
35146	b godsdienst-pastoraal werk	✓	✓	✓
34616	b maatschappelijk werk en dienstverlening	✓	✓	✓
35158	b pedagogiek	✓	✓	✓
34617	b sociaal pedagogische hulpverlening	✓	✓	✓
34116	b social work	✓	✓	✓
34507	b toegepaste psychologie	✓	✓	✓
30007	b imam/islamitisch geestelijk werker		✓	✓
30012	b pedagogisch management kinderopvang		✓	✓
34040	b sport en bewegen		✓	✓
34059	b sport en bewegingseducatie		✓	✓
34641	b sociaal-juridische dienstverlening			✓
34464	b bestuurskunde/overheidsmanagement			✓
34609	b human resource management			✓
39268	b integrale veiligheidskunde			✓
Aan de kern van het hsa gerelateerde opleidingen:				
ad opleidingen				
80086	ad ervaringsdeskundige in de zorg	✓	✓	✓
80081	ad pedagogisch educatief medewerker	✓	✓	✓
ma opleidingen				
40101	m health care & social work ¹	✓		
40019	m jeugdzorg	✓	✓	✓
44113	m pedagogiek	✓	✓	✓
44116	m social work	✓	✓	✓
49500	m social work (joint degree)	✓	✓	✓

Snijvlakopleidingen

- b verpleegkunde (sector hoger gezondheidszorg onderwijs)
- b psychomotore therapie en bewegingsagogie (sector hoger gezondheidszorg onderwijs)
- b toegepaste gerontologie (sector hoger gezondheidszorg onderwijs)
- b sociaal juridische dienstverlening (sector hoger economisch onderwijs)
- b muziektherapie (sector kunstonderwijs)

¹ Deze master opleiding is in het CROHO opgenomen in het onderdeel gezondheidszorg.

Opleidingenaanbod hogescholen

opleiding	Avans Hogeschool	Christelijke Hogeschool Ede	Windeshelm	Driestar Hogeschool	Fontys Hogescholen	Gerformeerde Hogeschool	De Haagse Hogeschool	Hanzehogeschool Groningen	Hogeschool Inholland	Hogeschool Leiden	Hogeschool Rotterdam	Hogeschool Utrecht	Hogeschool van Amsterdam	Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	HZ University of Applied Sciences	NHL Hogeschool	Saxion	Stenden hogeschool	Zuyd Hogeschool	totaal
ad ervaringsdeskundige in de zorg								x												1
ad pedagogisch educatief medewerker											x									1
b creatieve therapie												x		x						4
b culturele en maatschappelijke vorming	x						x		x			x	x							8
b godsdienst-pastoraal werk			x		x															5
b maatschappelijk werk en dienstverlening	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x						14
b pedagogiek					x		x		x											11
b sociaal pedagogische hulpverlening	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	x						14
b social work																			x	3
b toegepaste psychologie					x			x		x				x						6
m health care and social work																	x			1
m jeugdzorg									x											1
m pedagogiek					x						x	x	x	x						7
m social work													x	x						2
m social work (joint degree)								x												2
Totaal (exclusief ad)	3	3	4	1	5	3	4	5	6	4	6	6	7	8	2	2	4	2	2	80

¹ Deze master opleiding is in het CROHO opgenomen in het onderdeel gezondheidszorg.

Bijlage 3

Kengetallen hsao: studenten

Instroom 2013 (sector hsao, kern hsao)

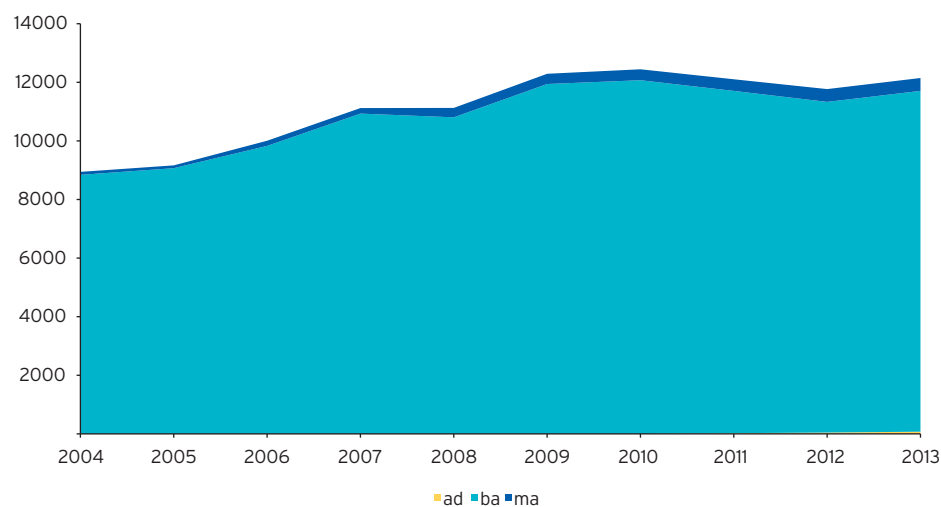
	sector hsao (volgens definitie vereniging hogescholen)	kern van hsao (volgens verkenning hsao)	aandeel
associate degree	84	74	88%
bachelor	12.404	11.633	94%
master	410	440 ¹	107%
totaal	12.898	12.147	94%

¹ Inclusief de master Health Care and Social Work

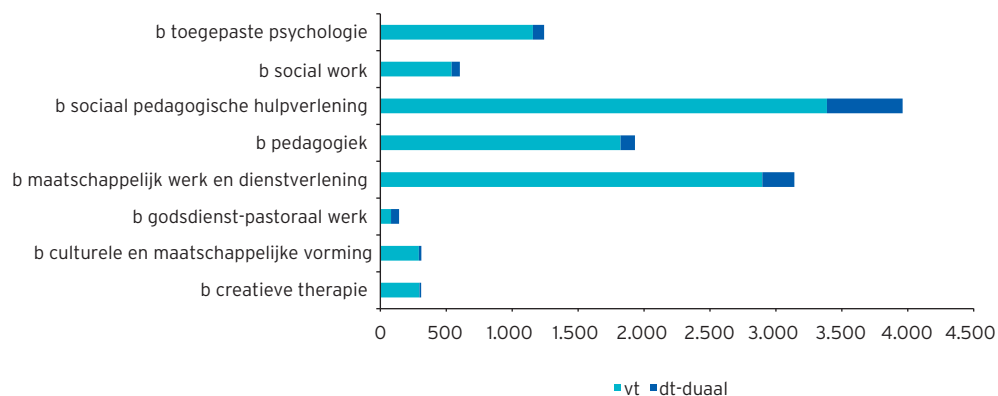
Instroom kern hsao

opleiding	2009	2010	2011	2012	2013
b creatieve therapie	343	384	311	299	303
b culturele en maatschappelijke vorming	674	615	515	382	311
b godsdienst-pastoraal werk	147	208	117	122	142
b maatschappelijk werk en dienstverlening	3.021	3.040	3.047	2.885	3.140
b pedagogiek	2.032	1.948	1.957	1.877	1.931
b sociaal pedagogische hulpverlening	3.730	3.966	3.727	3.805	3.961
b social work	844	801	645	682	603
b toegepaste psychologie	1.151	1.110	1.364	1.235	1.242
totaal	11.942	12.072	11.683	11.287	11.633

Instroom kern hsao (associate degree, bachelor, master)

Instroom 2013-2014

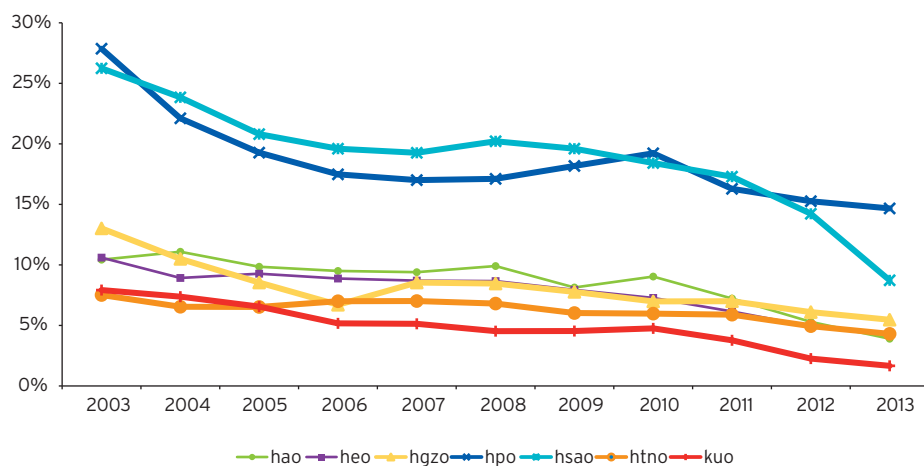
Kern hsaio: percentage instroom naar opleidingstype en vooropleiding

vorm	mbo	havo	vwo	ho	onbekend	overig	totaal
vt	43,5%	43,0%	5,5%	0,4%	3,0%	4,5%	100,0%
dt	53,6%	3,9%	1,8%	4,4%	23,9%	12,4%	100,0%
duaal	79,8%	10,1%	0,8%	3,9%	2,3%	3,1%	100,0%
totaal	44,8%	39,2%	5,1%	0,8%	4,8%	5,2%	100,0%

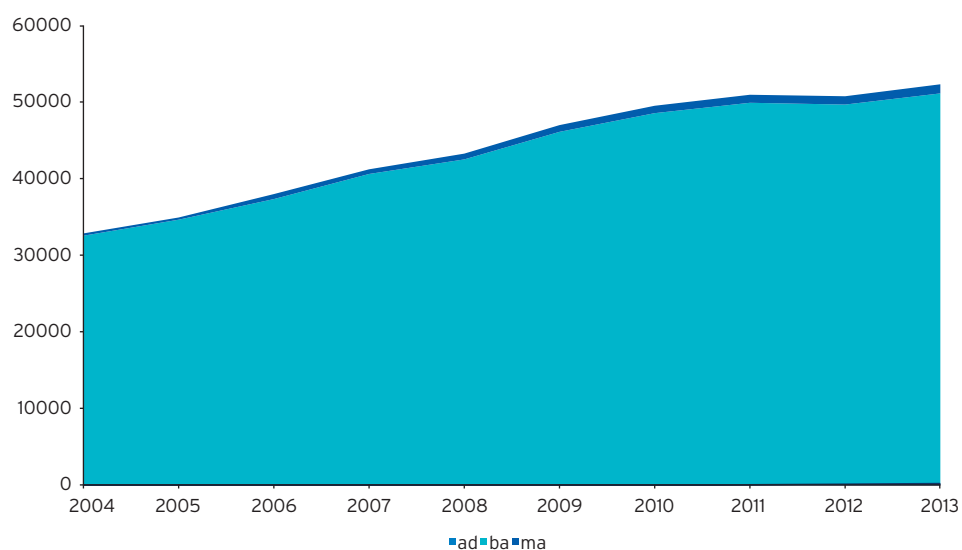
Hbo: percentage instroom naar opleidingstype en vooropleiding

vorm	mbo	havo	vwo	ho	onbekend	overig	totaal
vt	28,9%	49,0%	9,8%	0,8%	4,0%	7,6%	100,0%
dt	48,8%	6,8%	4,8%	14,9%	7,9%	16,8%	100,0%
duaal	55,8%	30,0%	5,6%	3,0%	1,1%	4,5%	100,0%
totaal	30,3%	46,4%	9,5%	1,6%	4,2%	8,1%	100,0%

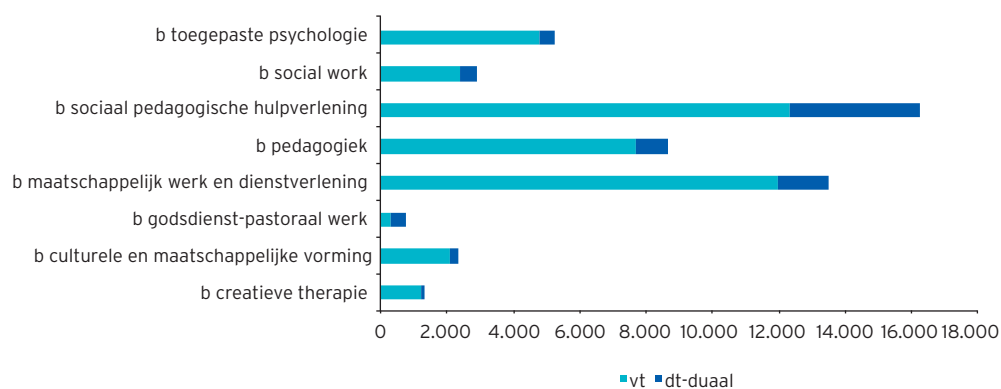
Aandeel instroom deeltijd studenten naar sector (volgens definitie Vereniging Hogescholen)

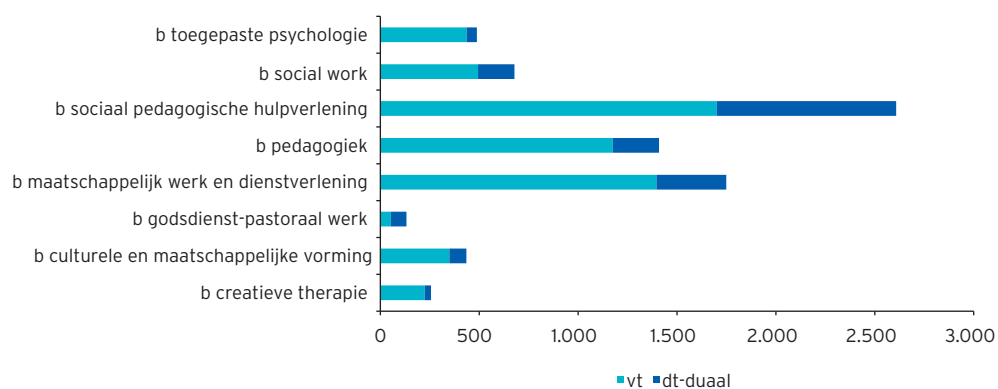
Inschrijving kern hsao

Inschrijvingen 2013-2014

Gediplomeerden 2012-2013

Gediplomeerden deeltijd en duale studenten

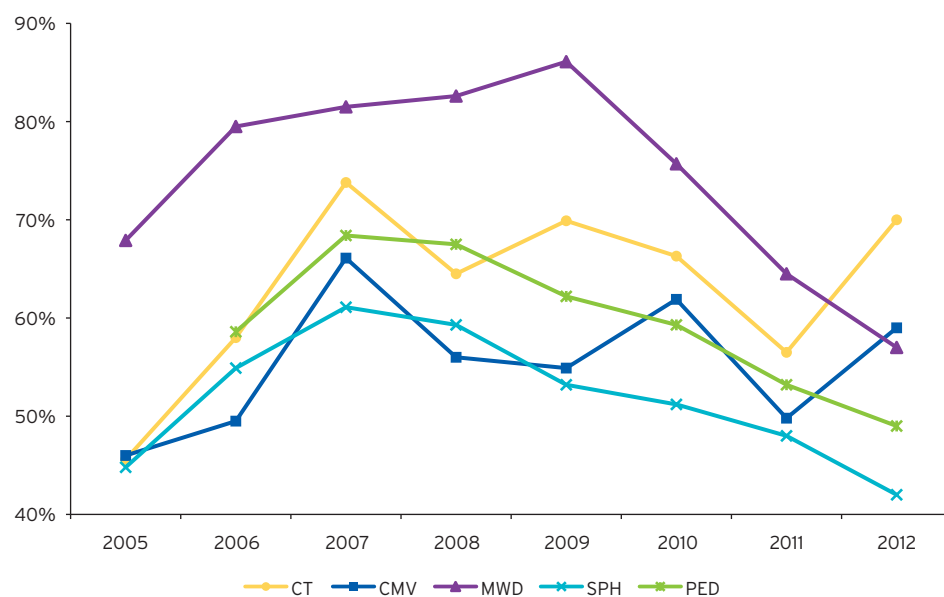
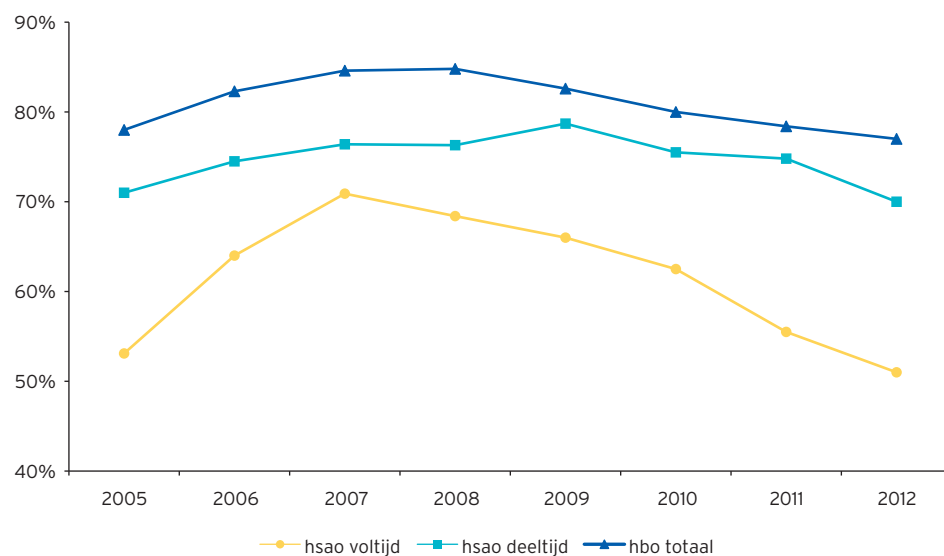
opleiding	2008	2009	2010	2011	2012
b creatieve therapie	26	31	31	41	32
b culturele en maatschappelijke vorming	67	75	67	85	86
b godsdienst-pastoraal werk	115	109	105	102	79
b maatschappelijk werk en dienstverlening	506	492	509	487	353
b pedagogiek	296	313	290	299	234
b sociaal pedagogische hulpverlening	898	963	995	1.021	907
b social work	170	178	172	176	184
b toegepaste psychologie			10	28	52
totaal	2.078	2.161	2.179	2.239	1.927

Bijlage 4

Kengetallen hsaο: arbeidsmarkt

Percentage bachelors in loondienst (anderhalf jaar na afstuderen) dat minimaal op hbo niveau werkzaam is.

Afgestudeerden en werkveld

In welke delen van het sociale en zorgdomein blijken de afgestudeerden van 2011 vooral te werken?

Bewerking van informatie uit de HBO-monitor 2012 over hsao-bachelors die anderhalf jaar na afstuderen in loondienst werkzaam waren.

Gehandicaptenzorg en zorg voor psychiatrische cliënten (residentieel, dagverblijven)

Hier komen veel pas afgestudeerden terecht en van vrijwel alle hsao-bacheloropleidingen, maar in absolute zin vooral:

- heel veel van de bachelor SPH
- veel van de bachelor MWD en de bachelor Pedagogiek

GGZ/verslavingszorg (residentiële zorg)

Ook hier komen pas afgestudeerden van veel hsao-bacheloropleidingen terecht, maar in absolute zin vooral:

- van de bachelor SPH en de bachelor MWD
- ook, maar in mindere mate van de bachelor Pedagogiek

Kinderopvang en Jeugdzorg

Hier komen eveneens pas afgestudeerden van vrijwel alle hsao-bacheloropleidingen terecht, maar in absolute zin:

- in de kinderopvang vooral van de bachelor Pedagogiek en ook, maar in iets mindere mate van de bachelor SPH
- in de ambulante jeugdzorg vooral van de bachelor MWD en ook, maar in minder mate van de bachelor Pedagogiek
- in de (semi)residentiële jeugdzorg vooral van de bachelor SPH en ook, maar in mindere mate van de bachelor Pedagogiek

W&MD en Maatschappelijk werk

Hier komen pas afgestudeerden terecht van enkele hsao-bacheloropleidingen, in absolute zin minder dan in voorgaande branches en:

- vooral van de bachelor MWD en (in lokaal welzijnswerk) in mindere mate van de bachelor CMV (en in het maatschappelijk werk van de bachelor SJD)
- in het gevangeniswezen en huizen van bewaring vooral van de bachelor SPH

Colofon

Uitgave

In opdracht van:
Vereniging Hogescholen
Prinsessegracht 21
Postbus 123
2501 CC Den Haag
www.vereniginghogescholen.nl

Sectorpagina

www.vereniginghogescholen.nl/hsao

Omslagfoto's

Shutterstock.com

Realisatie

Communicatie, Vereniging Hogescholen

Vormgeving

Elan Strategie & Creatie, Rijswijk

Copyright Vereniging Hogescholen
Den Haag, april 2014

